Adam Olabilmek

Batı dünyasındaki düşünürlerden söz edildiğinde, genellikle iki tarihsel dönem üzerinde durulur; Biri Ortaçağ öncesi, diğeri sonrası...

Ortaçağ öncesinde özellikle Antik Batı Anadolu ve Yunan uygarlıklarının düşünürleri ağırlık taşır.

Aslında bu düşünürler, toplumlarında kendilerini "aydın" yapan ışığı Doğu dünyasının düşünürlerinden almıştır.

Etimolojik olarak Anadolu sözcüğü, Yunancada "Anatole" biçiminde dile getirilen ve "gün doğuşu" anlamına gelen sözcükten dönüştürmedir.

Nitekim bu nedenle Batı felsefesinde hep "**Ex Oriente Lux"** (Işık Doğu'dan Çıkar.) sözü kullanılır ama bu ışığın çıktığı kaynak felsefe üzerinde pek durulmaz. Hatta "Antik Grek" olarak adlandırılan uygarlığın, özellikle bunun bilgisel ve kültürel temelinin Ege Denizi'nin batısında değil doğusunda, Anadolu'nun batısında oluşup geliştiği de çoğu kez göz ardı edilir.

Elbette bu tutumun kökeninde yer alan bir neden vardır. Kimileri bunu doğrudan ve yalnızca "din" konusuna bağlar ama bu çok dar kapsamlı bir düşüncedir; dolayısıyla yanlıştır. Antik Grek uygarlığındaki din ile Batı'da yaygın dinin ilgisi yoktur. Konumuzun başlığı ile bağlantı kurulursa, bu nedenin bir yönü toplumsal düzeyde "adam olmamak" deyimiyle dile getirilebilir.

Aziz Nesin'in öykülerinden birinin ***"Biz Adam Olmayız"*** başlığını taşıdığını anımsıyorum. Oysa adam olmalıyız. 1960'lı yıllarda, o günün koşulları göz önünde tutulduğunda haklı olan Aziz Nesin'i 21. yüzyıla geldiğimizde artık haksız çıkarabilmeliyiz.

Yapabilirsek!

Zor!.. Topluma şöyle bir göz atarsak henüz yapamayacakmışız gibi bir görüntüyle karşılaşıyoruz.

Umut?

Sönmesin ama gerçekleri de görmezlikten gelmeyelim.

Antikçağın ardından, neredeyse bin yıl süren ve Batı dünyasını karanlığa boğan Ortaçağ dönemi gelir.

Aslında bu dönemde kesinlikle hiçbir bilimsel ilerleme olmamış, hiçbir felsefe üretilmemiş değildir. Fakat bilim ve felsefe bu dönemde çok cılız kalmıştır. Çünkü özgürlükler kaldırılmış, akıl zincire vurulmuştur. Bu nedenle yaklaşık bin yıl boyunca Batı toplumu, bundan önceki gelişimiyle karşılaştırıldığında, hem bilimde, hem felsefede hem de sanatta olsa olsa bir arpa boyu kadar ilerleyebilmiştir.

Ortaçağın sonlarına doğru Batı dünyası, Doğu'da parlayan ışığın farkına varır. Bu kez ışığın kaynağı sayılan Uzakdoğu'ya İslâm uygarlığı da eklenmiştir. Özellikle 10. ve 11. yüzyıllarda İslâm dünyasında araştırıcılar ile düşünürler, bilim ve felsefede büyük atılımlar sağlamıştır.

Fakat İslâm uygarlığının bu görkemi birdenbire durdurulur. Işığını yine Doğu'dan almış olan Batı dünyası aydınlandıktan sonra başını alıp ileriye doğru giderken, Doğu dünyası kendi ortaçağ düzeyinde kalakalır.

Batı dünyası, Rönesans ile uyanır. Gözlerini iyice açınca kalkıp ilerlemeye girişir. Hızı giderek artar.

Avrupa'da özellikle 17. ve 18. yüzyıllarda gerek bilime gerekse felsefeye yepyeni boyutlar kazandıran bilim adamları ve düşünürler belirir. 18. yüzyılın ikinci yarısındaki "Aydınlanma Çağı"nda gerek bilgi gerekse felsefe gemi azıya almış bir at gibi başıboş bırakılmaz; belirgin sisteme kavuşturulur. Nitekim bu yüzden Batı'da, **"Lex Occidente Est"** (Yasa Batı'da oluştu.) deyişi çıkarılır.

***

Tarihte "büyük yüzyıl" olarak da anılan 19. yüzyıl hayli farklı bir karakter sergiler.

Bu sırada felsefe biraz duraklama gösterir. Buna karşılık bilim ilerlemeyi sürdürür. Bir yandan uluslararası ticaretin diğer yandan endüstrinin hızlı gelişimi teknolojik atılımlara yol açar.

20. yüzyıl, birbirini kısa aralıklarla izleyen iki dünya savaşının oluşumuna karşın, gerek bilimde, gerek teknolojide gerekse felsefede yeni bir dönem sayılabilir. Bu dönemde oluşanlar anlatmakla bitmez. Önceye oranla pek kısa bir zaman dilimi içinde âdeta birkaç çağ birden yaşanır.

Teknolojinin ağırlığını koyduğu bu dönemler "Elektromekanik Çağı", "Atom Çağı", "Elektronik Çağı" gibi adlarla anılırsa da bunların hiçbiri bu dönemin karakterini tam olarak yansıtmaya yetmez. Sonraki yüzyıllarda bu adlandırmalar unutulabilir ama yakın geçmişimizdeki bu dönemde bize göre her şey baş döndürücü bir dönüşümle ilerleyip gelişmiştir.

İnsanlığı **"Bilgi Çağı"**na hazırlayan dönemdir bu.

Önemli olan, 21. yüzyılda sadece bir azınlığın değil, tüm insanlığın bilgi çağını yakalayabilmesi, onu yaşayabilmesidir.

[Şimdilerde (2026), belki "Yapay Zekâ Çağı" başlayacak.]

Eğer Olursan, Yaparsan, Başarabilirsen

20. yüzyıldaki düşünürlerin, geçmişten hayli farklı bir tutumla, bir yandan yaşamın güncel olaylarıyla diğer yandan da doğanın gerçekleriyle bağlantılı "pratik" olarak nitelenebilecek bir felsefe yeğledikleri görülür.

Bu dönemin düşünür ve yazarlarından **Rudyard Kipling**'in hemen tüm dünyada pek iyi bilinen ***"If"*** *(Eğer)* başlığını taşıyan ünlü şiiri birçok çevirmen tarafından Türkçeleştirilerek yayımlanmış, okullardaki ders kitaplarına bile girmiştir.

Bu şiiri dilimize çevirenler arasında Bülent Ecevit bile var. Fakat hepsi sadece anlam üzerinde durmuş; özgün yapıtın ritmini göz ardı etmişler. Ben ise anlam tam yerli yerine tam oturmasa bile şiirin özgün ritmini de korumayı öngördüm.

Kendimce, şöyle bir deneme yaptım:

Eğer çevrendeki herkes aslında aklına hâkim olamazken,
Bunun kusurunu sana bulsalar da sen akıllı olabilirsen;
Eğer herkes senden kuşku duysa da kendine güvenebilirsen,
Fakat kuşkuculuklarını toleransla karşılayabilirsen;
Eğer beklemesini becerebilir ve usanmazsan beklemekten,
Ya da hakkında yalan söylense de yalanlara bulaşmazsan;
Ya da senden nefret edildiği halde hiç nefrete yönelmeden,
Gene de çok iyi gibi görünmez, çok akıllı gibi konuşmazsan;
Eğer hayal kurabilir ama ezdirmezsen kendini hayallerle;
Eğer düşünebilir ama salt düşünmekle kalmazsa amaçların;
Eğer bir arada olabilirsen hem zaferle hem felâketlerle,
Ve bu sahtekârlara karşı tıpatıp aynı olursa tutumların;
Eğer dayanabilirsen duymaya söylemiş olduğun gerçeklerin
Aptallara tuzak kurmak için hilekârlarca ters alınmasına;
Ya da kırımını izleyebilirsen ömrünü verdiğin şeylerin,
Ve girişebilirsen yıpranmış âletlerle yeniden yapımına;
Eğer tüm birikmiş kazançlarını bir küme halinde toplayıp
Atabilirsen hepsini şansın kucağına tek yazı turada;
Ve yitirirsen ve sonra en başına dönerek yeniden başlayıp;
Zararını ise tek bir sözle bile ağza almazsan hiçbir anda;
Eğer yüreğin, sinirin ve gücün çoktan tükendikten sonra da
Şimdi de senin sıran geldiği için onları zorlayabilirsen;
"Dayan!" diyen öz gücünden başka bir şey kalmadığında
Dişini sıkmasını başarır, sonuna kadar dayanabilirsen;
Eğer konuşabilirsen kalabalıklarla, koruyup erdemini,
Ya da krallarla yürüyebilir ama benliğini yitirmezsen;
Eğer ne düşmanların ne de sevgili dostların incitirse seni;
Herkesi önemli sayar ama kimseyi çok önemsemezsen;
Eğer doldurabiliyorsan hiç bağışlamasız olan dakikayı;
Öyle bir mesafe koşusuyla ki altmış saniye değer taşısın;
Senindir işte bütün dünya ve içerdiği nesnenin her bir payı,
Ve - bundan da ötesi var - oğlum, sen artık adam olacaksın!

Bu şiirin çevirisini buraya koyuşumun nedeni, sadece kitabın bu bölümünün başlığından ileri geliyor; belirttiği görüşlerin hepsini paylaştığımdan ötürü değil…

Tüm bunları yapabilen bir kişi belki adam olmuş sayılabilir ama adam olmak için ille de bunları yapmak mı gerekir?

Adam olmak için Rudyard Kipling'in bu dizelerinde hiç değinmemiş olduğu başka niteliklerin edinilmesi de gerekmez mi?

Elbette herkes her konuda olduğu gibi bu konuda da kendine özgü değer yargıları uyarınca özgür düşüncesini oluşturabilir.

Oluşturmalıdır da.

Gerçeklere ulaşmamızda katkısı olabilecek bu düşünceler arasında yer yer karşılaştırmalar yaparak doğruları bulmalıyız.

Bunu yapmayıp düşünmekten kaçınma özgürlüğünü kullananlar ise, -böyle bir özgürlük düşünülebilirse- başkalarının özgür düşüncelerine katılmasalar bile saygı duymayı bilmelidir. Öyle yapmalılar ki, onlara da saygı duyulsun.

Adam Gibi Adam

Çoğumuz, ünlü romancılarımızdan Cevat Şakir Kabaağaçlı'yı yapıtlarındaki takma adıyla, **"Halikarnas Balıkçısı"** olarak tanırız. Özgür düşüncelerinden ötürü o tarihlerde ücra bir yer olan Bodrum'a sürülmüş, yıllarca orada kalmak zorunda bırakılmış olduğu için bu adı kullanmıştır. Bir televizyon dizisine de dönüştürülmüş, böylece toplumumuzca bir kez daha tanınma olanağını bulmuş ***"Parmak Damgası"*** adlı yapıtından kısaca söz etmek gereğini duydum.

Bu yapıtta, Akdeniz kıyılarındaki bir küçük kasabada sünger avlamakla geçinen bir genç erkek ile büyük kentteki varlıklı bir ailenin kızı olup kent yaşamından çok sıkıldığı için Anadolu'da bir yere öğretmen olarak atanmak isteyip o kasabaya yerleşen bir genç kız arasındaki dostlukla başlayıp duygusal bir boyuta varan ilişkiler betimlenir.

Gerek kasaba halkı gerekse kızın ailesi, iki genç arasındaki bu ilişkiye karşı çıkar. Bu olay, benzerlerini okumuş ya da izlemiş olduğumuz sıradan öyküler gibi değildir. Hem farklı yörelerin çelişkili töreleri hem de çeşitli kişilik yapıları sergilenir.

Aslında bu iki gencin yaşam tarzları da dünya görüşleri de çok farklıdır. Çünkü kişilikleri birbirine hiç benzemeyen ortamlarda oluşmuştur. Buna karşın büyük kentteki çevresinin yapay ve yapmacıklı yaşam tarzından bunalmış olan kız, bu şirin Akdeniz kasabasında yakından tanıdığında sevdiği, âşık ve ayrılamaz olduğu genç ile evlenmekte diretir. Bunun için ailesine karşı ortaya koyduğu gerekçe şöyledir: **«O, adam gibi adam.»**

Bu romanda betimlenen "adam gibi adam", içi dışı bir, saklamasız, doğru ve dürüst, art niyetsiz, herkesi seven, çalışkan, özverili, yörenin etkisiyle oluşmuş kimliği nedeniyle biraz gururlu ama yetinmeyi bilen, özetle "erdemleri noksanlıklarından üstün" bir tiptir.

Burada benim ele almak istediğim konu böyle bir karakter tipiyle ilgilenip bunu incelemek değil... Yalnızca şu "adam gibi adam" deyimini ödünç alıp âdeta bir "kilit terim" gibi kullanmak istiyorum.

Çağcıl ve Aydın Olmak

Nasıl bir kişiden söz ederken «O, adam gibi bir adamdır!» diyebiliriz?

Tinsel nitelikli, dolayısıyla öncelikle öznel değer yargılarına bağlı olarak değerlendirilen erdemler bir yana bırakılırsa, kendisine "adam gibi adam" denebilecek kişi, öncelikle hem çağcıl hem aydın bir insan olmalıdır.

Yine kavramlarla karşı karşıyayız.

Nasıl bir kişiye "çağcıl" (çağdaş değil) , nasıl bir kişiye "aydın" denebilir?

Çağcıl insan, kendini eskimiş, geçerliliğini yitirmiş, çağ dışı kalmış bir yaşam ve anlayış tarzına tutsak etmeyen insandır. Tutuculuğun zincirlerini kırabilendir. Her bakımdan çağın gereklerine, yeniliklere ayak uydurabilendir. En azından böyle olabilme eğilimini gösterir; sürekli olarak kendini değiştirip yenilemeye, ilerletmeye çalışır.

Ne yazık ki, çağımızın insanlarının çoğu bu tanıma uymamaktadır. Bu çağda yaşarlar, çağdaştırlar ama çağcıl olamamışlardır.

Aydın insan, eğitim kurumlarından birtakım diploma ya da sertifikalar almış olan insan değildir. Öyle bir insana ancak "okumuş" denebilir. Aydın insan, her şeyden önce yaşamı boyunca edinmiş olduğu bilgileri birleştiren, yanılgılarını ve noksanlıklarını giderme çabası içinde olan insandır. Biriktirdiği tüm bilgilerin değerlendirmesini yapar ve bundan sonuçlar çıkarmaya çalışır. Bu kadarla da yetinmez; bunları yenileyip geliştirir. Öğrenmiş olduğu her şeyin doğru olup olmadığını kuşkuyla karşılayıp sınamadan geçirir. Farkına vardığı yanlışların doğru olduğunda diretmez; gerekli değişikliği benimser.

"Çağcıl insan" ile "aydın insan" kavramlarının açıklaması böyle yapılınca, sanki çağcıl olabilmek aydın olmaktan daha kolay gibi görünüyor.

Bu yanlış bir kanıdır. İnsanın daha çok bilgi edinmeye karşı âdeta direniş göstermesinden kaynaklanır. Çok şeyi öğrenmek isteriz ama bunun için çaba harcamaya yanaşmayız. İsteriz ki, birileri bu bilgileri getirip beynimizin içine bir güzel yerleştiriversin; "Armut piş, ağzıma düş" deyiminde olduğu gibi…

Nitekim bu yüzden beynimizi yıkayanlara, aslında yanlış olduğunu bilmediğimiz birtakım uydurmacaları bize "doğru" diye yutturanlara karşı gerektiğince karşı çıkmayız. Birçok safsata, belleğimizde "bilgi" niteliği taşımak üzere yer eder.

Bu saçma sapan yığını bilmekle öğünüp dururuz.

Üstelik bunların "doğru" diye bize yutturmuş olanlardan bile daha iyi savunuruz çünkü kendimize güvenemez, başka insanların oluşturduğu dayanaklara tutunma gereksinmesini duyarız.

Bizi bu acınası duruma düşürenlere karşı özgürlüğümüzü ve özgür düşüncemizi olanca gücümüzle savunarak direnmemiz hatta bu bağlamda bizi durdurmaya çalışanlarla savaşmamız gerektiğini bir türlü kavrayamayız. Beynimiz zaten doğuştan, doğal yapısından ötürü tembelliğe, en kolay yolu seçmeye eğilimlidir. Kendimizi biyolojik yapımızın bu yönelişine bırakırız.

Sonra da "çağcıl insan" olmayı elbette yanlış yorumlarız. Sanırız ki, çağcıl insan olmak, bilimsel ve ekonomik düzeyleri bakımından bizden daha gelişmiş bazı toplumların yaşam tarzına olabildiğince uymaktır.

İşte öyle olunca, 20. yüzyılın başlarında Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın yergilerinin birçoğunda o zamanki büyük kentin sosyetesini anlatırken çok iyi yansıtmış olduğu taklitçi, gösterişçi, yapmacıklı, yozlaşmış bireyler olur çıkarız. Kendimize bir güzel "çağcıl insan" olmayı yakıştırırız. Yakamıza taktığımız bu çağcıllık rozetinin eğri durduğunu fark edemeyiz. Üzerimize giydiklerimiz ile bedenimizin ölçüleri birbirini tutmaz.

Oysa çağcıl insan olabilmek, aydın insan olmaktan çok daha zordur. Bilgi edinip bunları genişleten, yenileyip güncelleştiren kişi aydın insan olabilir.

Fakat bu çağcıllık değildir.

Çağcıl olabilmek için önce kafa yapısını, düşünme tarzını, duyguları, eğilimleri yenilemek gerekir. Değiştirilmesi gereken giysi değil, bedenin ölçüleridir.

Çevremizde, kendilerince çağcıl hatta çağımızın ilerisinde bir tarzda yaşamakta olan birçok insan var. Bu insanların kafalarının içine bir girebilsek... Düşünce, duygu, eğilim ve tutkularını inceleyebilsek…

O zaman onların "çağcıl" denilen yaşam tarzlarının yalnızca bir gösteriş, sözlerinin çoğunun sahte, davranışlarının sırf öyle görünebilmek için yapmacık, yüzlerinin ise hiç de asıl olmayıp birer maske ile kaplanmış bulunduğunu anlarız.

Çağcıl insan olabilmek için yaşanılan çağı bilerek, anlayarak, duyumsayarak, isteyerek yaşamak gerekir. Bu da yeterli olmaz; "bu çağı aşma" hazırlığı içine girebilmek gerekir. Çünkü dünün çağcıl insanı bugün artık çağın gerisinde kaldı.

Çağcıl insan, şu an geçmekte olan çağa ayak uydurmakla kalmamalıdır. Kendini geleceğin koşullarına uyarlamak üzere her an değişim gösterebilecek bir esneklikte hazırlamış olmalıdır. Bugünün ilerisinde olmak zorundadır.

Öte yandan, "aydın insan" olabilmek için de yalnızca bilgi edinmenin, bilgileri tazeleyip yenilemenin yetmeyeceği bellidir. Sadece bilgi edinmiş bir insana "aydın" değil, ancak "bilgili" denir. Bildiklerini birçok alanda yaygınlaştırmış, en azından belli bir konu üzerinde âdeta "uzman" sayılabilecek bir boyuta vardırmış olan bir insana da ancak "bilgin" denir.

Ne bilgili ne de bilgin olmak "aydın" olmaya yeter.

Bir insanın elde edilebilecek tüm kitapları okuduğunu ya da bir elektronik ortamdan dünyadaki tüm bilgileri edindiğini, üstelik bunların hepsini birden belleğinde tutabildiğini yani okumuşluğun çok ötesine geçtiğini varsayalım,

Şimdi bu insan aydın mı oldu?.. Belki gerçekten de aydın bir insandır ama aydın oluşunun nedeni bilgisi değildir. Salt edindiği bilgi birikimiyle kalmışsa -hani "ayaklı kütüphane" diye bir deyim kullanırız ya- işte ancak ondan olmuştur.

Bilgi zorunludur ama yetersizdir.

***

Aydın insan olabilmek, birbirinden ayrı ve bağımsız gibi görünmekle birlikte aslında bir "evrensel bütün"ün parçalarını oluşturan çeşitli bilgiler arasındaki karmaşık ilişki ve bağlantıları kurabilmekle sağlanır.

Bunun için de bilgilerin değerlendirilip güzelce yorumlanması, bunların üzerine başkalarının görüşlerinin de katılması, böylece doğru ile yanlışı ayırt edebilmek olanağının elde edilmesi gerekir.

Eğer aydın insan aynı zamanda "çağcıl insan" niteliğini de taşıyorsa; o zaman ona "çağcıl ve aydın insan" denebilir.

Biraz daha ayrıntıya girersek, "çağcıl ve aydın insan" kavramını bütünlemek için şunları da ekleyebiliriz:

- Bildiklerini gerek bireysel gerekse toplumsal boyutta güncel yaşama aktarıp, çevresine yarar sağlamak üzere uygulamaya koyar.
- Sadece bilgilerini yeniden sınamakla kalmaz. Bunu yaparken ve yorum üretirken uyguladığı yöntemin geçerliliğini, kendi kafa yapısını, herhangi bir alanda ön yargıları ve saplantıları olup olmadığını da sorgular.
- Bilgi edinme ve çağcıllaşma ile yetinmemiştir. Olumlu bireysel niteliklerini yani erdemlerini de geliştirmiştir.
- Toleranslıdır, hakseverdir, dürüsttür, sevecendir, yüce gönüllüdür, yüreklidir, insanseverdir.
- Öz eleştirisini yapar. Kendini tanır ve bilir.

Bu "kendini bilmek" sözü Sokrat'ın bir söyleşisinden alınmadır. O da zaten bu sözü Yunanistan'da Delphi'deki ünlü Apollon Tapınağı'nın giriş kapısının üzerindeki yazıda görmüştür. Platon'un ***"Alkibiades"*** adlı iki ciltlik kitabında bu sözün irdelemesi yapılır.

Özgün dildeki yani Grekçedeki sözün Latin harfleriyle yazılışı, "Nosce te Ipsum" tarzında verilir. Bunun tam ve doğru çevirisi yapılacak olursa, "Kendini tanı" biçiminde belirtmek gerekir.

Ben her ikisini birden aldım. Yanlış bir iş mi oldu?

***

Şöyle düşündüm:

"Çağcıl ve aydın insandan tüm şu saydıklarımı aynı anda beklemek haksızlık olmuyor mu?.. Tanımları zorlamakta değil miyim?.. Bunlarla da bezenen insan artık çağcıl ve aydın olmanın ötesine geçmiş sayılmaz mı?.. Ona ADAM GİBİ ADAM demek daha doğru olmaz mı?"

Bu dünyada böyle insan yoktur… O bir tasarımdır; bir roman kahramanıdır; belki başka bir dünyanın yaratığıdır. Fakat hepimiz çağcıl ve aydın bireyler olabilirsek, adam gibi adam olmanın yolunu tutabilirsek, hele bir de olabilirsek, işte o "başka dünya"yı kurabiliriz.

Çünkü aslında tasarlayabileceklerimizin hepsi evrende vardır.

Evrende olmayan bir şeyi tasarlama olanağımız yoktur.

Tasarlayabildiğimize göre, erişme umudu az olsa bile mutlaka vardır.

Erişemeyişimiz ya da gecikmemiz, yetersizliğimizdendir. Henüz adam gibi adam olamayışımızdandır.

Bilge

Ödünç alıp kullandığım şu "adam gibi adam" deyiminden hoşlanmayabilirsiniz. Bunun yerine daha somut, daha tanımlı bir terim konmasını isteyebilirsiniz.

Bu amaçla "bilge" terimini kullanmayı denemeyi düşündüm.

Birisinden öyle söz edilince, çoğu kez öncelikle şöyle bir tip anlaşılır:

Doğanın bilinen gerçeklerinden çoğunu kavramış, düşünceleriyle baş başa kalmış, dünyadan elini eteğini çekmiş, çok düşünüp pek az konuşan, bazı zaman çevresindekilere özdeyişleriyle birtakım öğütler veren, insanlara ulaşmak için herhangi bir çaba göstermeyen fakat kimilerinin isterlerse ve olanak bulurlarsa ona ulaşıp kendilerince ondan verimli bir ışık (eskilerin deyişiyle "feyz") alabilecekleri, pek iyi ve kolay anlaşılamayan bir insan.

Bu kişi her bakımdan olağanüstü olabilir ama "çağcıl" değil.

Üstelik bilgileri de erdemleri de sadece yolunu bularak yanına gidip ara sıra verdiği öğütleri dinleyenlerden başka hiç kimsenin işine yaramıyor. Onu dinleyenlere, ona gıpta edenlere, ona benzemek isteyenlere bile ne ölçüde yararı olduğu tartışmalı…

Hiçbir etkinliği, toplumsal yaşamda yararlı bir işi, verimli bir ürünü, olumlu bir yapıtı yok.

Kim bilir, belki de kulaktan kulağa aktarılarak yaşatılan özlü sözleri, deyişleri, önerileri, öğütleri, yaşam döneminden on yıllar hatta yüz yıllar sonra da anımsanıyorsa, bir yerlere yazılıp ölümsüzleştirilecek. O da ölümsüzleşecek bu sayede… Bunlara karşın yaşantısı boyunca ne toplumuna ne insanlığa yönelik olumlu bir girişiminden söz edilebiliyor.

Ya benim "adam gibi adam" dediğim kişi bu bilge değil ya da "bilge" olduğu söylenen o kişi adam gibi adam değil.

Ya tanımda bir yanlışlık var ya da nitelemede.

Çünkü "adam gibi adam" yalnızca aydın insan değil… Bilgelikten pay almış ama o kadarla kalmayıp çağcıl insan olmuş.

İçine kapanık, mistik nitelikli bilgeliğin değerli ve saygın tutuluşunun çağımızın hayli gerisinde kalışı çok oldu.

Ancak bilgelik çağcıl bir anlamda kavranabilirse iş değişebilir.

"Bilge, bilgileriyle erdemlerini, aklı ile duygularını birleştiren, bireysel bilincinin güçlerini doğaya, topluma ve insanlığa yöneltmiş olan kişidir." diye bir tanım yapılacak olursa, işte o zaman "adam gibi adam" dediğim insan ile bir bilgeyi özdeşleştirebilme olanağı doğar.

Günümüzde "bilge" olarak nitelenecek kişi hem aydınlanmış olmalı hem de ışık saçarak çevresini aydınlatmalı.

Aydınlanma

Bu terimin Batı dünyasında yaygın olarak ilk kez kullanımı 18. yüzyılın ikinci yarısındadır.

Nitekim tarihin o dönemi bu nedenle "Aydınlanma Çağı" olarak anılır.

(Bundan daha önce birkaç kez söz etmiştim, farkındayım. Kim bilir, belki de çok önemli bulduğum için.)

Aydınlanma Çağı'nın üzerinden iki yüzyıldan çok zaman geçti. Bu süre içinde köprülerin altından çok su aktı. Çok şey değişti. Aydınlanma Çağı'ndaki "aydınlanma" teriminin anlamı da bu değişimden payını aldı.

18. yüzyılda bir aydınlanma ekolüne katılmış olan kişiler "aydınlanmış" anlamına gelen bir sıfatla anılırdı. Hatta bu bir sıfat olarak bile kalmamış, bazı içrek kurumlarda bir unvan olmaya bile dönüşmüştü. (Bunlardan biri de o çağda Bavyera'da Adam Weishaupt tarafından kurulmuş olan **Illuminati** örgütüdür ama bunu günümüzde sözü edilen bir çağdaş örgütle karıştırmamak gerekir.)

O dönemde Avrupa'da "soylu" olmayan kişiler unvanlara pek düşkündü. Böylece, yüzyıllar boyu halkın üzerinde ayrıcalıklı bir zümre oluşturarak yaşamış olanlar ile aralarında âdeta toplumsal eşitlik doğduğu izlenimine kapılıyor, kendilerini kandırıyor ama bir doyum elde ediyorlardı.

Günümüzde kişi kendi aydınlanmasını kendisi gerçekleştiriyor. Bu amaçla ister buna yardımcı olacak bir kuruma katılmış olsun ister olmasın, aydınlanma sürecini başarıyla yürütürse "aydın" oluyor. Sonra da bunu başarıyla korursa, "aydın" olarak kalıyor.

Bu sürecin ilginç bir özelliği var: Bitmiyor, sona ermiyor, sonu gelmiyor. Aydınlanmanın da sonu yok. Bir bakıma sonsuz bir yolculuk bu…

Bu nedenle aydınlanma olgusunun ne denli bir "süreç" olup olmadığı da tartışılabilir. Alışılagelmiş tanımların, kalıpların dışına taşmak gerekiyor.

***

Günümüzün aydın insanı, gücü yettiğince evrensel gerçekleri araştıran kişidir. Edinmiş olduğu bilgilerle yetinmez. Bilginin sonuna varmış olduğu gibi bir kendini beğenmişlik olgusuna kapılmaz. Saltık gerçeğe erişmeyi değil, somut ve nesnel, göreli gerçekleri elde etmeyi amaçlar. Artık edinilebilecek hiçbir bilgi kalmamış olduğu gibi yanılgılı bir durağanlığa saplanmaz. Ona göre aslında evrende bulunamayacak, öğrenilemeyecek, anlaşılamayacak hiçbir gerçek yoktur; bulmanın, öğrenmenin, anlamanın zamanı vardır.

Günümüzün aydın insanı için hiçbir gerçek "tam", "kesin", "saltık" ya da "son" değildir. Onun indinde her bir gerçek, kendinin de bir öğesi olduğu ve kendini de içeren, saltıklığa daha yaklaşmış bir gerçeğin bütünlenmemiş, dolayısıyla niteliği bakımından "göreli" bir parçasıdır.

Günümüzün aydın insanı için evrende bulunabilecek ve anlaşılabilecek "tek bir gerçek" kaldığı sürece çalışmayı, araştırmayı, öğrenmeyi, gelişmeyi sürdürmek gerekir. İşte bu nedenle "aydınlanma", sürekli ve sonu gelmez bir süreçtir. Günümüzün aydın insanı, bunun da farkındadır.

Elbette bu kişinin tek başına yapacağı, tek başına yürütebileceği bir iş değildir. Bu doğrultuda çok kişinin yaptığı çalışmaların eş güdüm içinde birleştirilmesi, birbirlerine karşıt görüşlerin ve birbirlerini bütünleyen bilgilerin ortaya çıkması, tezler ile karşı tezlerin çatışması, bunlardan bir sentez oluşması gerekir.

Evrim için her bir sentez, bu kez yeni bir tez olup içermekte olduğu yanılgı ya da noksanlarından karşı tezi ile arıtılıp yeni ve daha olgun bir senteze dönüştürülmelidir. Bu sürekli bir işlem, bilim insanları ile düşünürlerin ortaklaşa yürütmeleri gereken dayanışmalı ve paylaşımlı bir çalışmadır.

Günümüzün aydın insanının bu gibi uğraşılara katılması, katkıda bulunması gerekmeyebilir. Fakat bu bağlamda yapılan çalışmaları, sağlanan bilimsel bulguları sürekli olarak izleyip değerlendirmesi gerekir.

Nitekim bunu yapar da... Uydurmaca ve saçmalıklara, *"Bu böyledir. Hep böyle olmuştur. Başka türlü olamaz. Hep böyle kalacaktır."* denilerek önüne konulup kabul etmesi istenen dogmalara kapılmaz.

Aydın insan, gerçeklerin araştırılmasına çok önem verir. Bu bağlamda bilimsel yöntemi öncelikli tutar, ona güvenir. Yaptığı değerlendirmelerde her şeyden önce "akıl verileri"ni kullanır.

***

Tüm bunlardan sonra "adam gibi adam" dediğim kişiye ne kaldı?

Çok şey!

Adam gibi adam, aydın insanın yaptıklarını yalnızca kendisi için değil, toplumu ve insanlığın yararlanması için yapar.

Kuşkusuz toplumunda herkese tek tek ulaşabilmesine olanak yoktur. Ancak, ulaşabilmiş olduklarını başkalarına ulaşmaları bakımından isteklendirir. Onlara yön verebilecek, onları kendisi gibi umutsuzluktan alıkoyabilecek olursa, bu aydınlanma dalga dalga genişleyerek yayılır.

Saygınlık

Aydın insan, kendisinin ne olduğunu ve ne olmadığını, neleri yapabileceğini ve neleri yapmayı başaramayacağını bilir. Bazı zaman yanılgıya düşerek bilgiçlik taslayabilir. Bundan ötürü eleştirilebilir. Yakışık almasa bile kimi zaman kendini "bilmediklerini de bilir" gibi gösterebilir. Bundan ötürü kınanabilir.

Ancak bilinmelidir ki, bunları belki ortam ya da o sıradaki koşullar öylesini zaman bilinçsizcesine değil, aksine bilerek yapar. Bir diğer deyişle, gerekiyorsa köprüyü geçene dek ayıya "dayı" diyebilir.

Aydın insanın, bu tutumu nedeniyle töresel bakımdan noksanlıkları olduğu, gerektiğince erdem sahibi olmadığı söylenebilir ama bu durum onun "aydın" oluşunu gidermez.

Çünkü aydın insanın aynı zamanda "erdemli" olması gerekmez; olsa iyi olur ama olmayabilir.

Aydın insan, bundan ötürü belki çevresinde saygınlığını yitirebilir hatta hiç saygınlık kazanamayabilir de... Fakat aydın insanın ille de "kendisine saygı duyulan bir kişi" olması da gerekmez.

Aydın olmak başka, saygıya değer, saygın olmak başka…

***

Adam gibi adam ise onurunu her şeyin üstünde tutar. Hem olduğu gibi görünür hem de göründüğü gibidir. Gururlu ve kibirli değildir. Etkilidir ama gereksiz gösterişlerden kaçınır. Bildiklerini başkalarına anlatıp aktararak başkalarını da kendisi gibi bilgilendirmek için elinden geleni yapar. Bilgiçlik ve üstünlük taslamaz.

Adam gibi adam hiçbir zaman ve hiçbir ortamda yalancılık, dalkavukluk, ikiyüzlülük, yüzegülücülük etmez. Bir yararlanma uğruna başkalarının uydusu ya da yardakçısı olmaz. Köprüyü hiçbir zaman geçemeyecek olsa bile onun için ayı hiçbir zaman "dayı" değil, ayıdır.

Aydın insan bildiklerini bildiğini, bilmediklerini ise bilmediğini de bilir. İşte bundan ötürü ve bunu hep yinelediğinden Sokrat da aydın bir insandı. Çevresinde yeterince saygı uyandırıp uyandıramadığı, adam gibi adam olup olmadığı ise tartışılabilir.

Aydın insan hiçbir düşünce ya da görüşü ön yargılı bir tutumla yadsımaz. Dinler, okur, araştırır, inceler, karşılaştırır, değerlendirir. Bundan sonra kendi öznel yargılarını ve görüşlerini oluşturur. Çağımızda bile toplumları saran kör inançları ve bağnazlığı, bireyi ve giderek toplumu bilgisiz kalmaya tutsak eden, insanları birbirlerine düşürerek çatışmalarına neden olan temel yanılgılar olarak görür.

Aydın insan kendi yanılgılarını da sürekli olarak araştırır ve öz eleştirisini yaparak bunlardan sıyrılmaya çalışır.

Adam gibi adam ise tüm bunları yalnızca kendisi için yapmakla yetinmez. Yakınlarından başlayarak ve ulaşabildiği ölçüde diğer insanlara da aynı yolu göstererek izlemelerini önerir.

Fakat onları ille de kendi görüş ve eğilimini benimsemeleri için zorlamaz. Çevresindekilere, doğruları kendi çabalarıyla bulabilmeleri için fırsat ve olanak sağlar. Bu bağlamda daha çok sayıda insana ulaşabilmeye, daha çok insanla iletişim kurmaya çalışır.

Tolerans

Aydın insan, her türlü dinsel inancı ve görüşü tolerans ile karşılar. Kendi inançları ve görüşleriyle tam bir uyum içinde olmayan, hiç benzeşmeyen hatta yer yer çelişen inançlara ve görüşlere saygılıdır.

Bundan ötürü aydın insanın başkalarının etkisiyle kendi inanç ve görüşlerini değiştiren kaypak bir kişi olduğu söylenemez.

Aydın insan, kendisi gibi başkalarının da kendilerine göre doğruları, gerekçeleri olabileceğini benimser. En azından onları sabırla, saldırgan davranışlarda bulunmadan dinler. Anlamaya çalışır. Bundan kendisine bilgisel nitelikli bir pay çıkarmaya bakar.

Adam gibi adam ise bu bilinci geliştirmiştir.

Her zaman ve herhangi bir konuda, ne kadar bilgili olursa olsun, kendisinin yanılmış olabileceğini, kendine karşı çıkanların doğru ve haklı olabileceklerini benimsemeye hazırdır.

Kendi görüşleriyle çelişkili görüşleri "Belki öğrenebileceğim bir şey bulurum!" düşüncesiyle dinlemekle kalmaz; onları anlamaya, haklı oldukları noktaları bulup değerlendirmeye çalışır.

Adam gibi adam da yanılgıları eleştirir ama bunu yaparken karşısındakileri incitmemeye özen gösterir.

Karşısındakilerden herhangi birinin gocunacak olduğunu fark ettiği anda eleştiriden kaçınır, sadece kendi öznel doğrularını belirterek, başkalarının da kendi doğrularını bulmalarına yardımcı olma yolunu tutar.

Adam gibi adam herkese saygılıdır ve sevgi doludur.

Kendisine yöneltilen her türlü eleştiriyi de soğukkanlılıkla karşılayıp yanılgılarını bulmaya, bulduğu yanılgıları gidermeye, yanlışlarını anlayıp düzeltmeye uğraşır. Böylece başkalarını istemeden de olsa yanıltmış olmaktan sakınır.

Özgürlük

Günümüzde özgürlüğün anlamı yüzyıllar öncekinden çok farklıdır. Artık bir insanın gerçekten "özgür" sayılabilmesi için, her şeyden önce kendini özgür görebilmesi, düşüncelerinde özgür olabilmesi gerekiyor.

Aydın insan özgür düşünce sahibi olan bir insandır.

Fakat daha geniş kapsamlı olarak özgürlük, asıl çağcıl insanın kimliğinde belirginleşir.

Çağcıl insan, sadece düşünülerinde değil, sosyal yaşamında da özgürlüğüne sahip çıkan bir insandır. Dilediği yaşam biçimini, uğraşılarını, meslek ya da sanatını, eğlencelerini, yaşamak istediği yeri, eşini, dost ve arkadaş olacağı kimseleri seçmekte özgürdür.

Bu insan, toplumun olanaklarından, dilediğince ve ekonomik gücünün yettiğince yararlanır. Hiçbir baskı ya da etki altında kalmaksızın, başkalarına da zarar vermeksizin, istediği zaman istediğini yapar. Özgürlüğünün dizginini hiçbir zaman başkasına kaptırmaz.

Özgürlüğün bundan ötesi, salt "çağcıl" olup "aydın" olmayan bir insanı ne etkiler ne de bağlar.

***

Özgürlük bakımından, "çağcıl ve aydın insan"ın nitelikleri daha da öteye gider.

Çağcıl ve aydın insan, her şeyden önce politik bakımdan özgürdür. Herhangi bir toplum yönetim biçimi ya da rejimini, herhangi bir politik örgütün ya da sistemin amaç ve ilkelerini dilediğince benimser. Politikasını kendisi kurar.

Hele bir de "adam gibi adam" olursa, politik özgürlüğünü koruyup sürdürürken, benimsediği amaç ve ilkelere körü körüne bağlanıp kalmaz. Hiçbir doktrinin bağnaz bir savunucusu olmaz.

Aydın insan, doğa ve toplum ile ilgili olay ve olgulara ilişkin yorumlarını ve öznel değer yargılarını oluştururken, hem özgür düşüncesini hem de bireysel buyrultu gücünü öncelikli tutar. Başkalarını dinler; bilgi ve deneyimlerinden yararlanmaya çalışır ama onlara kapılmaz.

Adam gibi adam insan sevgisiyle doludur. Başkalarının da aynı özgürlüğe sahip olması gerektiğini benimser. Benimsemekle bile yetinmeyip her fırsatta bunu savunur. Düşünce ve görüşlerini kendisine saklamaz. Başkalarının haklarına ve özgürlüklerine engel olmaksızın, kendi görüş ve düşüncelerini sözle ve yazıyla açıklar ve anlatır.

Oysa sadece aydın olan bir insan, görüş ve düşüncelerini açıklamak ve anlatmak gereğini duymayabilir. Hatta kendisine zarar geleceğini fark ederse bundan kaçınabilir. Böyle davrandığı için suçlanamaz çünkü o "adam gibi adam" değildir. Çağcıl olmak zorunda da değildir ve böyle bir savı da yoktur.

Bu bağlamda çağcıl insanın tasası, görüş ve düşüncelerinin çağın gerekleri ile tam uyum içinde olabilmesi hatta çağı aşmak üzere daha ileri gidebilmesidir.

İnsan Hakları

Çağcıl insan, dünyadaki çeşitli insanlar ve oluşturdukları topluluklar arasında belirgin birtakım farklılıklar bulunduğunu görmektedir.

Bunların ırk, renk, soy, cinsiyet farklılığı gibi olanları somut ve nesneldir. İnanç, töre, ahlâk anlayışı gibi olanları ise soyut ve tinseldir.

İnsanlar arasında bilgi ve eğitim düzeyi, sosyal ve ekonomik yaşam koşulları, gelenek ve görenek farklılığı gibi toplumsal farklılıklar da vardır.

Çağcıl insan, çeşitli farklılıklarından ötürü insanlar arasında herhangi bir ayırım gütmez. Salt bunlardan ötürü bir insanı bir diğerine oranla ne öncelikli ne de üstün tutar. Yansız bir tutum benimser. Hiçbirini diğerinden aşağı görmez; eşit sayar, eşit davranır.

Adam gibi adam ise, bunu yalnızca bilinç, tutum ve davranış düzeyinde bırakmaz. İnsanlar arasında her bakımdan eşitlik olması, bunun sağlanması gerektiğini içtenlikle benimser. Güçlü olup sahip oldukları gücü acımasızca kullananların zayıfları ezmesine elinden geldiğince karşı koyar. Bunu yaparken belli bir yanı tutmaktan da özenle sakınır.

Örneğin özellikle belirli bir ırktan olanların, falanca inançtakilerin ya da inançsızların, kadınların, çocukların, eşcinsellerin, başkalarınca yadırganan töre ve gelenekleri olanların, yoksulların, okuyamamışların, açların haklarını özellikle savunmaz. O, her yerde ve her zaman İNSAN HAKLARI'nı savunur. Onun indinde hiç tanımadığı insanların hakları, yaşadığı toplumdakilerin haklarıyla eş değer nitelik ve düzeydedir.

Mutluluk

Hem çağcıl hem aydın insan, kendisini olumlu yanlarıyla değerlendirir. Bununla mutlu olur.

Adam gibi adam ise mutlu olmayı düşünmeden önce olumsuz yanlarını ve noksanlarını bulmaya çalışır. Bunları bulunca, toplumu için olumlu bir şeyler yapmanın zorunluluğunu duyup bunu bir türlü başaramadığından ötürü insanlara borçlu kaldığını duyumsar.

Adam gibi adam kendisini daha iyi yetiştirmek, başkalarınca ne kadar olgunlaşmış sayılırsa sayılsın, kendince bunu yetersiz bulup daha da ileri gitmek, yetkinleşme doğrultusunda ilerlemek için çalışır.

Adam gibi adam, tüm olumlu bireysel niteliklerini başka insanlarla da paylaşır. Onları kendi olumsuzluklarından sakındırmaya, buna karşılık kendi olumlu nitelikleri ile bezendirmeye çalışır.

Bunun için elinden geleni yapar.

Adam gibi adam, her ne bakımdan olursa olsun kesinlikle ayırımsız olarak tüm insanların barış ve mutluluk içinde yaşamalarını, onların topluca evrimini ister. İstemekle de kalmaz; bunun için uğraşır.

Ancak bu amaç bir türlü gerçekleşemediği için, adam gibi adamın mutsuz olduğu söylenebilir. Acı çekse de katlanır ama kendi içine kapanmaksızın…

Buna karşın, adam gibi adam başkalarının "mutsuzluk" saydığı bu ortamda bile mutludur.

Çünkü her şeyden önce kendi kendisiyle barışık bir insandır ve görevini yerine getirmek için sürekli olarak çalışmanın verdiği mutluluk ona yeter.

Çağcıl insan, kendisini, öncelikle kafa yapısı ve güncel yaşam tarzıyla değerlendirir.

Aydın insan aynı değerlendirmeyi bilgi ve deneyimleriyle, uzun yılların kendisine sağladığı birikimle, bir de aklını kullanma yeteneğiyle yapar.

Her ikisi de kendi kendilerine şöyle bir baktığında, toplumun çoğunluğunu oluşturan geniş halk kitleleri arasında kendilerinin birer "seçkin insan" niteliği taşımakta olduğunun farkına varır. Bundan ötürü kıvanç duyarlar.

Adam gibi adam da aşağı yukarı aynı görüşe varır. Fakat bundan ötürü ne kendini başka insanlardan üstün görür, ne böbürlenir ne de öğünür.

Bundan ötürü sevinemez bile…

Kendini bilmekte, tanımakta başarılı olduğu için kendisinde bulunduğunu fark ettiği üstün niteliklere diğer insanların da sahip olmalarını ister. Sevinci o zaman doya doya yaşayacaktır.

Bu bağlamdaki noksanlıklar ve gecikmeler adam gibi adamı yolundan alıkoymaz. Çünkü o gerçeklerin de bilincindedir. Bir "düşler ülkesi"nde yaşamakta değildir ama karamsarlığa kapılmaz. Onun için "umut" en besleyici gıdadır.

Toplumumuzda çağcıl insan çoktur.

Aydın insan da çoktur.

Hem çağcıl hem aydın olan insan azdır.

Adam gibi adam ise pek azdır.

Dileğim, adam gibi adam olanların toplum içinde artış göstermesidir.

***

Tüm bunları düşündükten sonra kendi kendimi yokladım.

Ben de adam olmak istiyordum.

Bunu nasıl başarabileceğimi düşünürken karşıma önce bir "aydın adam", sonra bir "çağcıl adam", bir "aydın ve çağcıl adam", sanki bunlar yetmezmiş gibi bir de "adam gibi adam" kavramı çıkmıştı.

Sıkı çalışırsam aydın adam olabileceğimi düşündüm.

Kafamı gerektiğince toplarsam çağcıl adam da olabilirdim.

Eğer bilincimi yeterince geliştirirsem belki "aydın ve çağcıl adam" olma onuruna bile erişebilirdim.

Bunları yapabilirdim ama...

Adam gibi adam da olabilir miydim acaba?